

DE ZUIDELIJKE GLAZENMAKER WEER IN LIMBURG WAARGENOMEN

J.T. Hermans, Hertestraat 21, 6067 ER Linne

De Zuidelijke glazenmaker, *Aeshna affinis* (VANDER LINDEN, 1820), (figuur 1) is in Nederland een zeer zeldzame gast of zwerver (GEIJSKES & VAN TOL, 1983). Sinds 1951 was deze libel niet meer in Limburg waargenomen.

***Aeshna affinis* werd in juli en augustus van 1995 gedurende enkele weken op verschillende lokaties in Limburg gesignaleerd. Het onverwachte verschijnen van dit prachtige insect is voldoende reden om het wel en wee van de Zuidelijke glazenmaker eens nader te bezien.**

UITERLIJK

Aeshna affinis is een vrij kleine glazenmaker. Qua postuur en vlucht lijkt de Zuidelijke glazenmaker op de in Nederland algemene *Aeshna mixta*, een libel die de lelijke naam Paardenbijter kreeg toebedeeld.

Adulte exemplaren van *Aeshna mixta* hebben een bruin tot bronskleurig borststuk met twee gele dwarsbanden. Bij *Aeshna affinis* is het borststuk geel- tot groenblauw zonder gele dwarsbanden.

Mannetjes van *Aeshna affinis* vallen in de vlucht op door het helder lichtblauwe achterlijf en de iriserende lichtblauwe ogen. Er zijn echter eveneens wijfjes van *Aeshna affinis* bekend met een blauw achterlijf, de zogenaamde homeochrome exemplaren (BILEK, 1964). Het achterlijf van 'normaal' gekleurde wijfjes draagt groengele vlekjes op een, net als bij de mannetjes, donkerbruine grondkleur.

Aeshna affinis heeft een ventrale basaaltand op de appendices superiores van het mannetje, terwijl deze basaaltand bij de mannetjes van *Aeshna mixta* ontbreekt. Voor andere

verschillenmerken tussen beide soorten wordt verwezen naar het uitstekende boek van GEIJSKES & VAN TOL (1983).

AREAAL

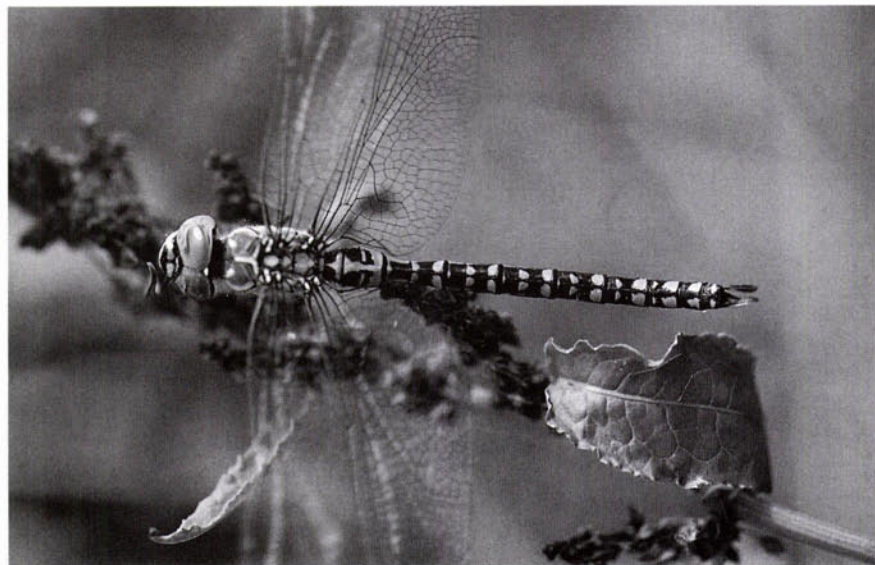
ST. QUENTIN (1960) beschouwt *Aeshna affinis* luttelend op haar areaal als 'ein zur eurosibirischen Gruppe überleitendes Element der mediterranen Refugialfauna'. Hij veronderstelt dat *Aeshna affinis* de ijstijden in Europa overleefde in het Middellandse Zeegebied en de pontische steppen. Na deze ongunstige perioden zou ze zich naar het noorden en oosten hebben uitgebreid.

BELYÆV & CHARITONOV (1981) zien *Aeshna affinis* als een soort van Europees-Mediterrane oorsprong. Het areaal van de Zuidelijke glazenmaker begint westwaarts in Europa in Noordwest-Afrika (LIEFTINCK, 1966) en het Iberische Schiereiland (BENITEZ MORERA, 1950) en loopt dan oostwaarts tot in Centraal-Azië (Altai, Mongolië en China, zie PETERS, 1987).

De zuidgrens van haar verspreiding wordt gemarkeerd door het Atlasgebergte, het Middellandse Zeegebied, de Levant, Syrië, Iran (SMIDT, 1954) en Noord-Afganistan (SCHMIDT, 1961) (figuur 2a).

In het westelijke en noordelijke deel van Midden-Europa komt *Aeshna affinis* niet voor. Ze ontbreekt in Groot-Brittannië en Ierland (ASKEW, 1988). De situatie voor de Benelux wordt verderop apart toegelicht.

Aeshna affinis is in Midden-Europa over het algemeen als een invasie-gast te beschouwen. Min of meer regelmatig komt de Zuidelijke glazenmaker in de BRD voor, met name in het gebied van de Bodensee en Boven-Rijn, noordwaarts tot Ludwigshafen (PETERS, 1987; SCHORR, 1990; PETZOLD, 1994), oostwaarts in het gebied rondom Dresden en Bautzen (SCHIEMENZ, 1951), Noordoost-

FIGUUR 1. De Zuidelijke glazenmaker (*Aeshna affinis*). Exemplaar gefotografeerd op de Beegderheide (foto: J. Hermans).

Thüringen (ZIMMERMAN, 1985) en Brandenburg (BEUTLER, 1980).

De noordelijkste lokatie in Midden-Europa ligt in Polen bij Gniezno (BERNARD & SAMOLAG, 1994) terwijl het areaal dan verder noordwaarts doorloopt tot de lijn Moskou en Tscheljabinsk in de zuidelijke Oeral (PETERS, 1987). Volgens BERNARD & SAMOLAG (1994) heeft dit noordwaarts doorlopen van het oostelijke areaal te maken met de toenemende invloed van het landklimaat en het afnemen van atlantische invloeden.

Koude winters lijken voor *Aeshna affinis* niet een echt probleem. De belangrijkste factor is het type zomer. Naar het oosten toe wordt de zomer warmer en minder vochtig. *Aeshna affinis* schijnt een voorkeur te hebben voor warme relatief droge zomers (zie PETERS, 1987; BERNARD & SAMOLAG, 1994).

DE BENELUX

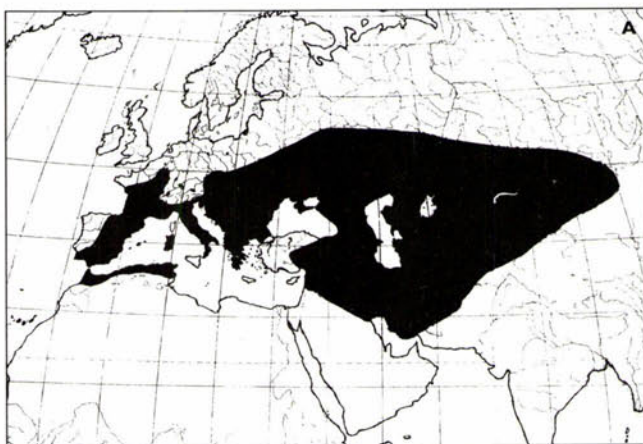
Aeshna affinis is in de Benelux een van de zeldzaamste gasten onder de libellen. Voor België en Luxemburg vermeldt het verspreidingskaartje in MICHIELS *et al.* (1986) in totaal vijf waarnemingen. Drie waarnemingen in België zijn van voor 1950, een waarneming is bekend uit de periode 1950 tot 1979. Uit de laatstgenoemde periode is ook de enige Luxemburgse waarneming afkomstig.

In Nederland was *Aeshna affinis* slechts bekend van twee vondsten, beide uit Limburg (GEIJSKES & VAN TOL, 1983). Op 30 augustus 1951 verzamelde Liefstinck bij een ven te Bleyenbeek (wellicht de Duivelskuil) een adult mannetje. Een dag later zag hij nog een mannelijk exemplaar dat hem ontsnapte (LIEFTINCK, 1952).

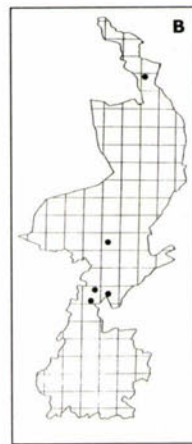
DE RECENTE WAARNEMINGEN

De diverse waarnemingen van *Aeshna affinis* in Limburg lijken een vervolg te zijn op de vondst van een exemplaar in 1994. In dat jaar werd door R. Krekels op 9 augustus een mannetje gevangen tussen diverse exemplaren van *Aeshna mixta* (!) bij Beneden-Leeuwen (Land van Maas en Waal).

De vindplaatsen van *Aeshna affinis* in Limburg worden hierna in willekeurige volgorde kort omschreven (zie figuur 2b).

FIGUUR 2A. Areal van *Aeshna affinis*, samengesteld op basis van diverse literatuurbronnen, zie tekst.

FIGUUR 2B. Waarnemingen van *Aeshna affinis* in Limburg, 1995.

Beegderheide; gem. Beegden. Hok 58.43.32. Datum 24 juli. Waarnemer: J. Hermans.

• Een mannetje vloog bij een klein eutroof poeltje omgeven door Grove den (*Pinus sylvestris*). In deze poel groeien Pitrus (*Juncus effusus*) en Mannagras (*Glyceria fluitans*) (figuur 3).

Doort; gem. Echt. Hok 60.22.14. Datum 4 augustus. Waarnemer: R. Gubbels.

• Een mannetje patrouillerend boven de Middegraaft. Deze gekanaliseerde beek ligt in een diep uitgegraven bedding. De oevertvegetatie bestaat vooral uit Liesgras (*Glyceria maxima*), Grote brandnetel (*Urtica dioica*), Koninginnekruid (*Eupatorium cannabinum*) en Moerasspirea (*Filipendula ulmaria*). In de beek groeit veel Kleine egelskop (*Sparganium emersum*), Moerasvergeet-mij-niet (*Myosotis palustris*) en Brede waterpest (*Elodea canadensis*).

Vloedgraaf; gem. Susteren. Hok 60.22.53. Data 2,4 en 8 augustus. Waarnemer: R. Gubbels.

• Tot 1992 was de Vloedgraaf gekanaliseerd. Eind 1992 werd de beekbedding door het Waterschap Roer en Overmaas veranderd in een bedding met meanders en drassige laagten langs de beek. Op de beekoevers hebben zich ruigtkruidenvegetaties ontwikkeld met veel distels, Rietgras (*Phalaris arundinacea*) en opslag van wilgen. *Aeshna affinis* werd steeds waargenomen in een uitgedroogde laagte met Grote lisdodde (*Typha latifolia*), Gele waterkers (*Rorippa amphibia*) en Smalle waterpest (*Elodea nuttallii*). Telkens betrof het één mannetje, wellicht steeds hetzelfde exemplaar (figuur 4).

Haeselaarbroek, weilanden bij de Kuijper; gem. Echt. Hok 60.23.32. Datum 29 juli.

FIGUUR 3. Poel op de Beegderheide, juli 1995 (foto: J. Hermans).

Waarnemer: P. Verbeek.

- Een mannetje en een wijfje werden gezien bij enkele ondiepe poelen. Deze poelen drogen zomers gedeeltelijk uit. Sommige poelen liggen beschut door de aanwezige rietkragen (figuur 5).

Bleyenbeek, de Duivelskuil; gem. Bergen. Hok 46.55.15. Datum 19 augustus. Waarnemer: R. Krekels.

- Een homeochroom wijfje vloog boven het ven de Duivelskuil. De Duivelskuil is een mesotroof water met drijftillen van veenmossen met Waterdrieblad, Dopheide en Lavendelheide (*Andromeda polifolia*).

BIOTOOP

Gezien de status van *Aeshna affinis* in de Benelux zijn we voor een nadere precisering van haar biotoop aangewezen op omschrijvingen uit de buitenlandse literatuur.

Het biotoop in Midden-Europa kan als volgt worden omschreven: moerassige plekken bij voedselrijke plassen, vijvers of door afgraven ontstane wateren, dichtgegroeide laagveenplassen of kanalen (SCHIEMENZ, 1952; SCHORR, 1990), maar ook gezien bij hoogveen (LOHMANN, 1980). JACOB (1968) noemt *Aeshna affinis* kenmerkend voor moerassen met lisdodde. Wateren met een dichte submerse vegetatie van waterranonkel, vederkruid of waterpest zijn eveneens geschikt. In dergelijke wateren is ook voortplanting waargenomen (DUMONT, 1971; PETZOLD, 1994).

Geschikte biotopen voor *Aeshna affinis* moeten zodanig zijn gesitueerd dat er sprake is van een gunstig mikroklimaat met een hoge zoninstraling. Van belang is ook beschutting tegen wind door struweel of hoge helofytenvegetaties.

Deze gegevens stemmen overeen met de biotopen van *Aeshna affinis* die de auteur in 1995 zag langs de Loire. De Zuidelijke glazenmaker vloog op door helofyten (Grote lisdodde, Waterzuring) beschutte plekken in de moerassige oeverzones van grote plassen (figuur 6).

Ook DOMMANGET (1987) en UTZERI & RAFFI (1983) omschrijven voor Zuid-Europa de biotopen zoals hierboven nader aangeduid. Laatstgenoemde auteurs verschaften ons ook enige informatie over de eiafzet van *Aeshna affinis*. Tijdens de eiafzet van het wijfje blijft

FIGUUR 4. Uitgedroogde drassige laagte langs de Vloedgraaf, augustus 1995 (foto: J. Hermans).

FIGUUR 5. Poel in weiland bij de Kuijper, Haeselaarbroek, augustus 1995 (foto: J. Hermans).

het mannetje meestal aan het wijfje gekoppeld, soms zet een wijfje de eitjes alleen af. De eitjes worden in vochtige aarde langs de oever gelegd vaak op beschaduwde plekken. In Midden-Europa is het voortplantingssucces van *Aeshna affinis* van tijdelijke aard.

EEN REGELMATIGE GAST?

De Zuidelijke glazenmaker profiteert niet alleen van warme droge zomers maar waarschijnlijk ook van warme, vanuit het Middel-

landse Zeegebied, noordwaarts gerichte luchtstromingen. Het is dus heel goed mogelijk dat bij toekomstige warme zomers *Aeshna affinis* weer signaleerd wordt. Daarbij moet tevens rekening worden gehouden met de mogelijkheid dat *Aeshna affinis* in Nederland tijdelijk tot voortplanting zou kunnen komen. Het geschikte biotoop is op verschillende plaatsen aanwezig. Succesvolle voortplanting van de Zuidelijke glazenmaker dient bewezen te worden aan de hand van larven- of exuviae-vondsten.

Nieuwe waarnemingen van *Aeshna affinis* zijn welkom op het adres van de auteur voorzien van goed gedocumenteerde informatie.

FIGUUR 6.
Gedeelte van grote
vijver langs de D68 ten
zuiden van Bois St.
Pierre, dal van de
Loire. Hier vlogen
diverse exemplaren
van *Aeshna affinis*,
augustus 1995
(foto: J. Hermans).

SUMMARY

THE RETURN OF THE SOUTHERN MIGRANT HAWKER *AESHNA AFFINIS* TO LIMBURG

The dragonfly *Aeshna affinis* (VANDER LINDEN, 1820) is an extremely rare visitor to the Netherlands. It had not been seen in the province of Limburg since 1951. In July and August of 1995, the species was spotted at various locations in Limburg.

This article discusses the European distribution of this dragonfly, its status in the Benelux countries, the locations of the recent Limburg findings and the biotope.

Aeshna affinis is a dragonfly which thrives in

hot, dry summers. If the present series of long, hot summers continues, *Aeshna affinis* may be expected to become more common in the Netherlands. The author would welcome reports of any further observations.

DANKWOORD

De auteur bedankt Rob Gubbels, Peter Verbeek en René Krekels voor het beschikbaar stellen en mogen publiceren van hun waarnemingen.

LITERATUUR

ASKEW, R.R., 1988. The dragonflies of Europe. Harley Books, Colchester.

- BELYAËV, B.F. & A.J. CHARITONOV, 1981. Die Geographie der Libellen (*Odonata*) des Borealen Faunenreiches. Novosibirsk.
- BENITEZ MORERA, A., 1950. Los odonatos de España. Hrsg. Trab. Inst. Español Ent. Madrid.
- BERNARD, F. & J. SAMOLAG, 1994. *Aeshna affinis* (Vander Linden, 1820) in Poland (*Odonata*: Aeshnidae). Opusc. zool. flumin. 117: 1-7.
- BEUTLER, H., 1980. Ein weitere Beleg der Libelle *Aeshna affinis* aus der Mark Brandenburg vor 1952. Ent. Nachr. Dresden 1980 (4): 60-61.
- BILEK, A., 1964. Beobachtungen über Odonaten in Südfrankreich mit besonderer Berücksichtigung der Färbungsstadien von *Anax parthenope* Selys. Nachr. bl. Bayer. Ent. 13: 59-64.
- DOMMANGET, J.-L., 1987. Etude faunistique et bibliographique des Odonates de France. Inventaires de faune et de flore. fasc. 36. Paris.
- DUMONT, H.J., 1971. A contribution to the ecology of some Odonata. The *Odonata* of a 'trap' area around Denderlee (Eastern Flanders; Belgium). Bull. Ann. Soc. r. ent. belg. 107: 211-235.
- GEIJSKES, D.C. & J. VAN TOL, 1983. De libellen van Nederland. (*Odonata*). Kon. Ned. Natuurhist. Ver., Hoogwoud.
- JACOB, U., 1968. Eine interessante Odonatenfauna in einer Kiesgrube in der Südslovakei. Faun. Abh. Staatl. Mus. Tierk. Dresden 2 (12): 95-96.
- LIEFTINCK, M.A., 1952. Een odonatologische excursie naar Zuid-Nederland. Entomol. Ber. XIV (2): 17-22.
- LIEFTINCK, M.A., 1966. On the dragonfly fauna of Morocco (*Odonata*). Bull. Inst. Sci. nat. Belg. 42 (35): 1-63.
- LOHMANN, H., 1980. Faunenliste der Libellen (*Odonata*) der Bundesrepublik Deutschland und Westberlins. Soc. Intern. Odonatologica Rapid Communications no. 1.
- MICHELIS, N., A. ANSELIN, P. GOFFART & M. VAN MIERLO, 1986. Voorlopige verspreidingsatlas van de libellen (*Odonata*) van België en het Groothertogdom Luxemburg. Euglena, extra-uitgave Gomphus.
- PETERS, G., 1987. Die Edellibellen Europas. A. Ziemsen Verlag Wittenberg Lutherstadt.
- PETZOLD, F., 1994. Entwicklungsnachweis von *Aeshna affinis* Vander Linden in Sachsen-Anhalt (Anisoptera: Aeshnidae). Libellula 13 (1/2): 73-79.
- SCHIEMENZ, H., 1952. Über den Erstfund der mediterranen Libelle *Aeshna affinis* v.d.L. in Mitteldeutschland. Zool. Anz. 149:35-40.
- SCHMIDT, ER., 1954. Die Libellen Irans. SB. Österr. Ak. Wiss. math. natur. (Abt.I) 163: 223-260.
- SCHMIDT, ER., 1961. Ergebnisse der Deutschen Afghanistan Expedition 1956 der Landessammlungen für Naturkunde Karlsruhe sowie der Expeditionen J. Klapprich, Bonn 1952/3 und Dr.K. Lindberg, Lund (Schweden) 1957-1960. Libellen (*Odonata*) Beitr. naturk. Forsch. Südwestdschl. 19: 399-435.
- SCHORR, M., 1990. Grundlagen zu einem Artenhilfsprogramm Libellen der Bundesrepublik Deutschlands. Societas Intern. Odonatologica, Bithoven.
- ST.QUENTIN, D., 1960. Die Odonatenfauna Europas, ihre Zusammensetzung und Herkunft. Zool. Jb. Syst. 87: 301-316.
- UTZERI, C. & R. RAFFI, 1983. Observations on the behaviour of *Aeshna affinis* (Vander Linden) at a dried-up pond. Odonatologica 12 (2): 141-151.
- ZIMMERMAN, W., 1985. Die Libellenfauna Thüringens. Kenntnisstand und bedrohte Arten. Veröff. Mus. Gera. Naturw. R. H. 11: 32-38.